

VÝVOJ STREDOVÝCHODNEJ A JUHOVÝCHODNEJ EURÓPY Z ASPEKTU ZMENY ROZLOHY ÚZEMIA A POČTU ŠTÁTOV

Daniel Gurňák

Abstract

The paper presents a retrospective view of development of political division in claimed territory east-central and south-east Europe during period 1001-2000. The article dedicates two aspects – changes of state's area and changes of state's count.

Key words

historical geography, political geography, administrative division

Úvod

V našich prácach sa systematicky snažíme hodnotiť z politicko-geografického hľadiska vývoj politickej mapy v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy (Gurňák 1999, 2001, 2002, 2003). V predložennom príspevku sa zameriavame na dva z aspektov územného vývoja štátov – sledovanie vývoja rozlohy štátov a sledovanie vývoja počtu štátov na danom území.

Vymedzenie sledovaného územia

Sledované územie sme pomenovali ako stredovýchodná a juhovýchodná Európa. Jedná sa približne o územie vymedzené štyrmi moriami (Baltským, Jadranským, Egejským a Čiernym). Konkrétne vymedzenie tohto priestoru sme definovali ako súčasné územia Estónska, Lotyšska, Litvy, Bieloruska, Ukrajiny, Moldavska, Poľska, Česka, Slovenska, Rakúska, Maďarska, Rumunska, Bulharska, Grécka, Albánska, krajín bývalej Juhoslávie a Kaliningradskej oblasti Ruska a európskej časti Turecka. Uvedený priestor sa vyznačuje veľkou rôznorodosťou prírodnej krajiny, môžeme ho rozčleniť na tri rozsiahle prírodno-geografické celky (KREJČÍ, 2000):

severná zóna – oblasť Stredoeurópskej nížiny medzi Baltským morom na severe a Českým masívom a Karpatami na juhu.

vnútorná zóna – jedná sa o Karpatsko-alpsko-hercýnsku oblasť. Na severe je táto zóna ohraničená Stredoeurópskou nížinou. Južnú hranicu tejto zóny tvorí trojica riek – Kupa, Sáva a Dunaj.

južná zóna – oblasť Balkánskeho polostrova až po Egejskú ostrovnú oblasť.

Graf teritoriálneho vývoja štátov

Jedným z javov, ktorými sa politická geografia zaoberá je i rozloha štátnych útvarov. Hoci podľa literatúry bola prílišná fixácia starších smerov v politickej geografii, či geopolitike na kvantitatívne parametre štátneho územia do určitej miery scestná (IŠTOK, 2003), neupierame týmto parametrom ich primeraný význam. Najmä z hľadiska sledovania časových zmien je práve parameter rozlohy, resp. v našom prípade sa dá hovoriť o takpovediac „mocenskej štruktúre“ územia veľmi výpovedným ukazovateľom. Ak sa odvoláme na myšlienku francúzskeho geografa Ancela (In BARBAG, 1987), ktorý považuje politické hranice za politické izobary, tak práve prehľadné zobrazenie vývoja rozlohy štátov vo forme grafu zobrazilo práve mocenské zmeny, ktoré sledované územie postihli v sledovanom období. Za optimálny spôsob zobrazenia získaných dát sme zvolili plošný graf, v ktorom os x je časovou osou sledovaného obdobia a na os y sme naniesli hodnoty rozlohy sledovaných štátnych útvarov kumulatívnou formou. Vzhľadom k tomu že celková rozloha sledovaného územia bola nemenná, pretože sme ju vymedzili na základe hraníc súčasných štátov, získali sme tak vlastne graf vývoja podielu jednotlivých štátov na sledovanom území. Tento podiel na základe uvedeného Ancelovho postulátu bolo následne možné interpretovať ako formu prejavu danej mocenskej konštelácie. Samotné zostrojenie grafu si vyžadovalo hlboké štúdium problematiky z rôznych aspektov, a treba podotknúť, že i interpretácia tohto grafu vyžaduje značnú mieru historických a historicko-geografických vedomostí.

Vývoj rozlohy štátov v stredovýchodnej a juhovýchodnej Európe

Získané výsledky nášho výskumu prezentujeme prehľadnou formou grafu (Obr. č. 1) (bohužiaľ technické možnosti publikovania nám nedovolili využiť plnú mieru pôvodne použitých prostriedkov – od farebných škál, veľkosti grafu až po detailnosť informácií). Ako vidno z grafu, územný vývoj štátov na sledovanom území bol veľmi komplikovaný, napriek tomu však môžeme pozorovať určité tendencie. Graf sme zostavili tak, aby pokiaľ možno vystihoval i priestorové rozmiestnenie štátnych útvarov. V spodnej časti grafu sú štátne útvary juhovýchodnej Európy, t. j. štáty v južnej zóne, v strednej časti štáty strednej zóny a v hornej časti grafu prevažne štáty severnej zóny. Práve uvedené rozdelenie štátov podľa približnej teritoriálnej príslušnosti nám ukazuje pozoruhodnú tendenciu – územný vývoj štátov v rámci vymedzených prírodno-geografických zón sledovaného územia do značnej miery prebiehal paralelne, pričom výrazné presahy štátov z jednej zóny do druhej boli zriedkavejšie. Snáď jedinou najvýznamnejšou výnimkou bola Osmanská ríša. Môžeme konštatovať, že proces integrácie,

dezintegrácie a expanzie štátnych útvarov v rámci sledovaného územia bol výrazne limitovaný vnútornou diferenciáciou geografického priestoru.

Ďalšou vývojovou tendenciou sledovaného územia je i otázka kontinuity jeho politického rozdelenia. Počas dlhého obdobia môžeme u rôznych štátnych útvarov sledovať tendencie udržiavania kontinuity z uvedeného aspektu, pričom k zásadným zmenám dochádzalo postupne a nikdy nie naraz na celom sledovanom území. Zmena nastala až v 20. storočí, kedy udalosti svetových vojen a najmä ich dôsledky v podobe teritoriálnych zmien zasiahli zásadným spôsobom usporiadanie celého sledovaného územia.

Politické usporiadanie stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy sa vyznačovalo i ďalším typickým znakom. Napriek existencii vysokého počtu rôznych štátnych útvarov najmä v minulosti (až okolo 300), len malá časť z nich dosiahla plnú nezávislosť a ako vidno z grafu, ešte menej ich zohralo významnejšiu úlohu vo vývoji sledovaného územia.

Vývoj počtu štátov v stredovýchodnej a juhovýchodnej Európe

Problematica územného vývoja štátov by nebola úplne vyčerpaná bez parametra sledovania počtu štátnych útvarov zasahujúcich na sledované územie v danom časovom období. Výsledný graf (Obr. č. 2) poukazuje na niektoré zaujímavé skutočnosti. Predovšetkým názorne vyjadruje priebeh procesu feudálnej roztrieštenosti, kedy od 11. do 13.-14. st. neustále stúpala počet politických útvarov a následne od 15. st. až do 19. st. neustále klesal. Od počiatku 20. st. počet týchto útvarov mierne stúpa. Zaujímavosťou bol krátky radikálny pokles počtu politických útvarov počas 2. svetovej vojny spôsobený okupáciou a faktickým zánikom väčšiny štátov na sledovanom území. Pre zvýšenie výpovednej hodnoty grafu sme pristúpili i k štrukturalizácii sledovaného parametra počtu politických útvarov na sledovanom území. Z celkového počtu sme vyčlenili počet nezávislých štátov, alebo kvázi nezávislých pre staršie obdobie. I pre počet nezávislých štátov platí, že od konca stredoveku sa neustále znižoval, avšak ešte radikálnejšie ako celkový počet politických útvarov. V období 17. a 18. st. tvoril počet nezávislých štátov len 40% z celkového počtu, čo poukazuje na fakt, že pod povrchom zdanlivej integrácie priestoru niekoľko málo mocnosťami zostalo zachovaných množstvo politických útvarov na nižšom hierarchickom stupni. Pre vývoj v 20. st. je zaujímavý jav, že počet samostatných štátov rástol výraznejšie ako celkový počet politických útvarov, čo nasvedčuje tomu, že nové štáty už pred získaním nezávislosti mali nejakú formu autonómneho štatútu. Pozoruhodný je tiež fakt, že hodnota súčasného počtu nezávislých štátov na sledovanom území bola naposledy dosiahnutá v 16. st..

Záver

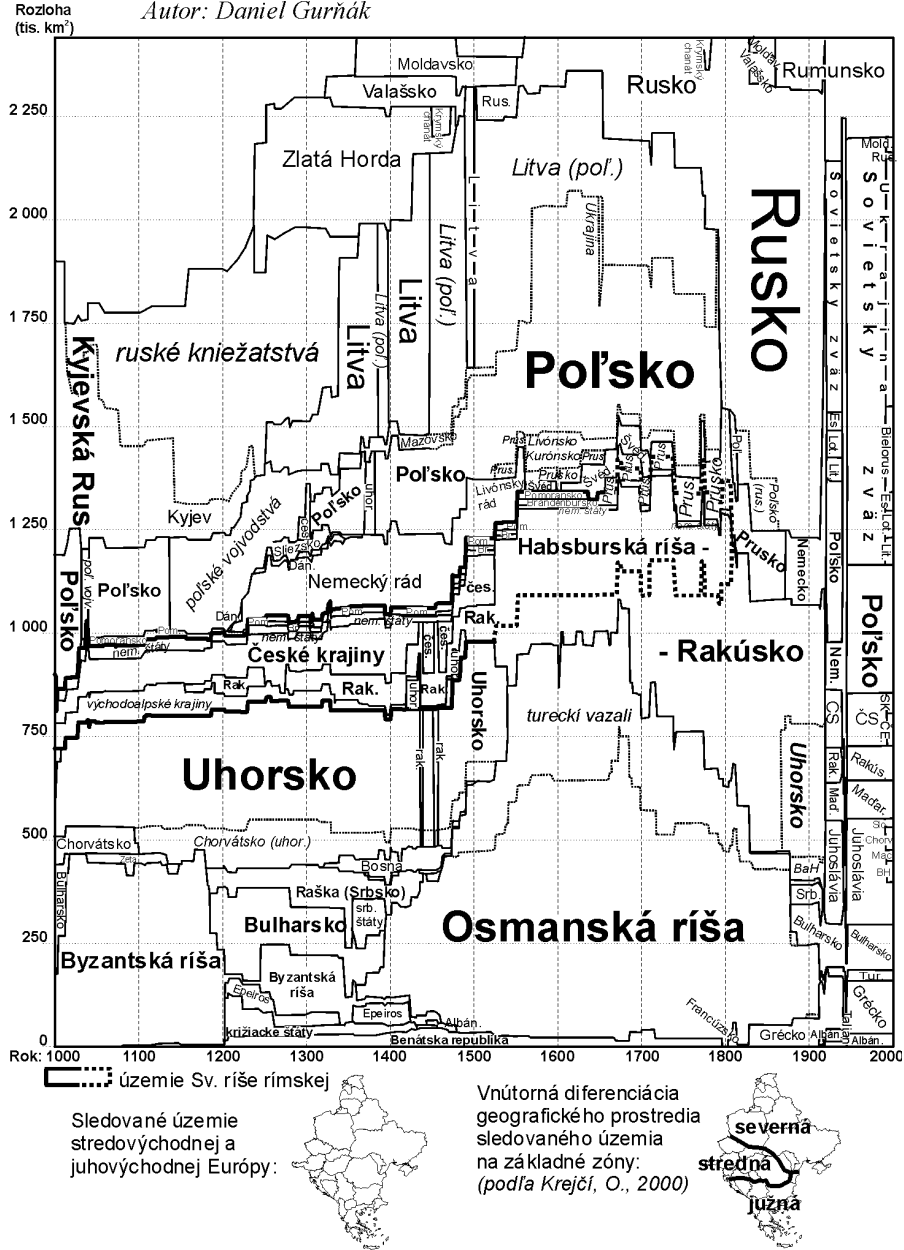
Uvedená analýza územného vývoja štátov v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy vo forme grafu vývoja rozlohy štátov názorne poukazuje na jednu skutočnosť – stredovýchodná a juhovýchodná Európa nikdy netvorila kompaktný politicko-geografický celok, nikdy nebola politicky zjednotená, ba čo viac, i v obdobiach keď sa zdalo, že táto integrácia je na dosah, aktérmi integrácie boli cudzie mocnosti zo susedných regiónov (Osmanská ríša, Rusko, Nemecko). Z autochtónnych politických útvarov dosiahli väčší význam, vyjadrený v našom prípade rozlohou územia, len Uhorsko, Poľsko a napokon Habsburská ríša, ktorá však predstavuje vzhľadom na svoj pôvod a iné súvislosti špecifický prípad. V tejto perspektíve je a bude najmä proces integrácie veľkej časti sledovaného priestoru v rámci EÚ veľmi zaujímavý a z historicko-politického hľadiska unikátny. Podobne i z nášho výskumu vývoja počtu štátov vyplýva, že v poslednom období sme svedkami veľmi výrazných zmien, ktoré nemajú v ďalekej minulosti veľa precedensov, preto bude veľmi zaujímavé sledovať, aké ďalšie vývojové trendy v sledovanom regióne prevážia.

Literatúra:

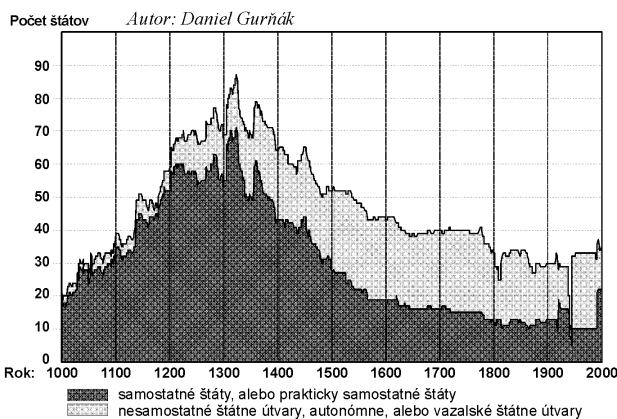
- Barbag, J.** 1987. Geografia polityczna ogólna, PWN, Warszawa
- Gurňák, D.** 1999. Niektoré teoreticko-metodologické problémy historicko-geografického výskumu územného vývoja štátov, In: Minár, J. – Trizna, M. ed. 1999. Teoreticko-metodologické problémy geografie, príbuzných disciplín a ich aplikácie, UK Bratislava, pp. 173–179
- Gurňák, D.** 2001. Teritoriálna a štátprávna stabilita štátov v procese historicko-geografického vývoja stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy, In: Novák, S. ed. 2001. Geografické aspekty stredoevropského priestoru, Masarykova univerzita v Brně, Brno, pp. 38–42
- Gurňák, D.** 2002. Vplyv vojenských konfliktov na teritoriálnu a štátovú stabilitu krajín stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy, In: Matlovič, R. ed. 2002. Folia geographica 6, Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov, pp. 24–31
- Gurňák, D.** 2003. Fenomén stability hraníc v priestore stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy, In: Novák, S. ed. 2003. Geografické aspekty stredoevropského priestoru, Masarykova univerzita v Brně, Brno, pp. 21–25
- Ištok, R.** 2003. Politická geografia a geopolitika, Prešovská univerzita, Fakulta humanitných a prírodných vied, Prešov, 392 s.
- Krejčí, O.** 2000. Geopolitika stredoevropského priestoru, Ekopress, Praha, 318 s.

Obr. č. 1 Vývoj rozlohy štátov na sledovanom území stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy v rokoch 1001-2000

Autor: Daniel Gurňák

Obr. č. 2 Vývoj počtu štátov na sledovanom území stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy v rokoch 1001-2000

DEVELOPMENT OF EAST-CENTRAL AND SOUTH-EAST EUROPE FROM ASPECT OF CHANGES OF STATE'S AREA AND COUNT OF STATES

Resume

This paper analysed development of political division in claimed territory. On the base of our research, we can say: The east-central and south-east Europe was never one compact politico-geographical complex. When it was near integration, factor of this integration was always strange power from coterminously regions (Osman empire, Russia, Germany). From autochthonous powers only Kingdom of Hungary, Kingdom of Poland and Austrian empire had bigger status. In this context is very interesting process of European integration in this territory. This process is precedent from aspect of historico-geographical development of claimed territory. Also from our research of state's count resulted strong changes in later time haven't had many precedents in ancient history.

Fig. 1 Development of state's area in claimed territory (1001-2000)

Fig. 2 Development of state's count in claimed territory (1001-2000)

RNDr. Daniel Gurňák,

Katedra regionálnej geografie, Prírodovedecká fakulta UK, Mlynská dolina,
842 15 Bratislava, SR, tel.: 00421 7 60296622, gurnak@nic.fns.uniba.sk

Tento príspevok vznikol v rámci riešenia projektu 1/0032/03, ktorému bol udelený finančný príspevok grantovou agentúrou VEGA.

CITÁCIA ČLÁNKU:

Gurňák, D. (2004): **Vývoj stredovýchodnej a juhovýchodnej Európy a z aspektu zmeny rozlohy územia a počtu štátov**, Geografické informácie 8. Stredoeurópsky priestor., Univ. Konštantína Filozofa, Fakulta prírodných a humanitných vied, Katedra geografie, Nitra, s. 446 – 451, ISBN 80-8050-784-8